

AGATA KOWALSKA-SZUBERT

DOE EEN VOORVOEGSEL BIJ JE WERKWOORD —
EEN (INTERNATIONAAL) WOORDVORMINGSKOOKBOEK

Abstract. Het woordvormingsproces doet aan koken denken. Zoals de ingrediënten van gerechten, maken elementen woordvorming mogelijk. Afhankelijk van wat we samenvoegen met wat, krijgen we een nieuwe semantische of inflectie-eenheid. Deze bijdrage is gewijd aan woordvorming vanuit een vergelijkend perspectief. Op basis van het geselecteerde lexicale materiaal onderzoekt de auteur of woordvormingsprocessen in verschillende talen op een parallelle manier plaatsvinden (in deze bijdrage hebben we te maken met één Germaanse en één Slavische taal, dus vertegenwoordigers van twee verschillende taalgroepen) en of het op basis van de samengestelde analyse mogelijk is om de vorm van een semantisch equivalent in de andere taal te voorspellen. Omdat deze studie een pilotstudie is, maakt zij geen aanspraak op verregaande en volledig ondersteunde toepassingen voor semantische gelijkwaardigheid van individuele leden van samengestelde woorden in verschillende talen. Niettemin kan de mogelijkheid van dergelijke evenredigheid niet definitief uitgesloten worden.

Trefwoorden: woordvorming; vergelijkende studie; Pools; Nederlands; complexe vormen; morfologisch equivalent; semantisch equivalent.

1. INLEIDING

Deze bijdrage gaat over woordvorming, en wel vooral in de context van de vraag of je woordvorming contrastief kunt behandelen. Zowel in het Nederlands als in het Pools zijn er samengestelde en afgeleide woorden. Hierbij past wel een noot dat het Pools anders dan het Nederlands géén scheidbare werkwoorden kent. Voorts maakt de Poolse traditionele grammatica geen duidelijk onderscheid tussen samenstellingen en afleidingen.

Dr. hab. AGATA KOWALSKA-SZUBERT is Senior Lecturer bij de Erasmus-Leerstool voor Nederlandse Filologie van de Universiteit van Wrocław; correspondentie-adres: Katedra Filologii Niderlandzkiej im. Erazma z Rotterdamu, Uniwersytet Wrocławski, ul. Kuźnicza 20–22, 50–138 Wrocław, Polen; e-mail: a.szubert@ars.home.pl

Beide talen hebben verder ook paradigma's hoe nieuwe woorden worden gevormd. Onder het voorbehoud dat de taal zich niet altijd volgens het boekje gedraagt, d.w.z. niet alle nieuwe woorden ontstaan volgens de 'regels' — het woordvormingsproces is op zich immers spontaan en hoeft niet altijd regelmatig te zijn — kunnen we wel aannemen dat er bepaalde pre- of suffixen zijn die voor de hand liggen voor het vormen van een neologisme met bepaalde betekenisaspecten. Zo gaan Poolse zelfstandige vrouwelijke naamwoorden met het kenmerk [+ fem] en die niet aan een vreemde taal zijn ontleend, in de overgrote meerderheid op '-a' uit: *patelnia*. Met het suffix '-schap' kun je in het Nederlands onder meer verzamelnamen vormen: *nako-melingschap*.

Ten behoeve van een vervolgonderzoek is het nodig om een terminologische basis op te zetten voor de Poolse vormen die equivalent zijn met Nederlandse samenstellingen dan wel afleidingen. In de voorliggende pilotstudie zal voor de bespreking van de Poolse woorden consequent van de term *samenstelling* gebruik worden gemaakt, ook wanneer de desbetreffende Poolse vorm in feite een afleiding is.

2. HET ONDERZOEK

Het doel van het onderzoek was om Poolse en Nederlandse parallele vormen met elkaar te vergelijken en te kijken of er gelijkenissen in de gebruikte pre- dan wel suffixen te ontdekken zijn. Met andere woorden, of we — de vorm in een van de twee talen kennende — in staat zijn correct te voorspellen wat de vertaling van het gegeven woord in de andere taal zou zijn, enkel en alleen op basis van een vermeende vormgelijkenis. Het onderzoek en de voorlopige resultaten ervan — de bijdrage wordt als een pilootstudie beschouwd — worden aan de hand van een keukenmetafoer toegelicht. Woorden zijn namelijk, culinair gezien, net als gerechten die uit veel verschillende ingrediënten bestaan. Deze ingrediënten kunnen verder ook op uiteenlopende niveaus worden geanalyseerd. Laten we het begrip 'soep' als voorbeeld nemen.

Wat je voor iedere soep nodig hebt, is water. Verder doen vleeseters er meestal een stukje vlees in.¹ En verschillende ingrediënten creëren een basis-smaak, onafhankelijk van welke soep je wilt hebben; normaal gezien zijn dat uien en prei, worteltjes en peterselie, selderij. En daar komen zout en andere

¹ Het is niet de bedoeling van de voorliggende tekst om eetgewoontes van alle mensen onder de loep te nemen; het aangehaalde voorbeeld met vlees dient puur illustratief te worden gezien.

kruiden bij. Pas daarna doet men in de pan wat voor de uiteindelijke smaak van de soep bepalend is. Voor tomatensoep doe je tomatenpuree in de pan, voor erwtensoep — erwtjes, enzovoorts.

3. VORMING VAN NIEUWE WOORDEN

De basis van een woord is zijn stam. Daaraan toegevoegde affixen kunnen twee functies hebben: ze drukken een bepaalde syntactische waarde uit (*huisje*) of ze vormen samen met de stam een nieuw woord (of een afgeleide vorm van een reeds bestaand woord) (*herkennen*).

Voor het vormen van nieuwe woorden maakt men gebruik van zowel voor- als achtervoegsels. Voor werkwoorden zijn prefixen meer kenmerkend dan suffixen, voor zelfstandige naamwoorden worden weer vaker achtervoegsels gebruikt. Deze zijn in de keukenmetafoor het bepalende element. De prefixen wijzigen vaak de betekenis van de stam aanzienlijk: kijken > bekijken Ook het vervangen van één voorvoegsel door een ander — inval > afval — leidt tot het ontstaan van een helemaal andere betekenis (in de ‘woordvormingskeuken’ is het dan een heel andere smaak van het andere woord). Het Nederlands en het Pools beschikken over een heel pallet van deze middelen, zowel stammen als affixen. In veel gevallen zijn de affixen in de beide talen heel goed vergelijkbaar.

4. PREFIXEN

Prefixen zijn qua vorm vergelijkbaar met voorzetsels. Vaak zijn ze ook uit voorzetsels ontstaan. Het Pools kent ook een reeks voorvoegsels die eveneens vaak ook met Poolse voorzetsels overeenkomen. Hieronder een beknopt overzicht van de meest gebruikte Nederlandse en Poolse voorzetsels, in hun primaire betekenis²:

² Ik ben me er ten volle van bewust dat de definitieve betekenis van ieder taalelement van zijn omgeving en context afhangt; ik bedoel hier dus de eerste betekenis van een gegeven voorzetsel dat men in een vertalend woordenboek NL-PL tegenkomt.

Nederlands	Pools
voor	przed
achter	po, za
onder	pod
over	nad, poza
tussen	między
aan	przy
door	przez
met, mee	z
tot, toe	do
bij	u, do

De vorm van corresponderende voorvoegsels wijkt in sommige gevallen lichtjes af van de vorm van het desbetreffende voorzetsel. Bij het vormen van samenstellingen bestaande uit een prefix en de stam merken we vaak in beide talen dat ook elkaars prefixpendanten in de beide talen zijn gebruikt. Vergelijk:

aan-komen vs. przy-być
 voor-nemen vs. przed-się-brać
 tussen-tijds vs. w między-czasie

Er zijn verder prefixen van Nederlandse afgeleide werkwoorden die ook een Poolse tegenhanger hebben:

ont-houden	za-pamiętać
ont-kennen	za-przeczyć
ver-trekken	od-jeźdźać
ver-tellen	o-powiadać
be-kennen	u-znać
be-komen	u-tyć
her-kennen	roz-poznać
her-denken	roz-ważać

5. ACHTERVOEGSELS

Ook wat de achtervoegsels betreft, zijn er bepaalde tendensen voor equivalentie zichtbaar. Nederlandse achtervoegsels op zich hebben in de meeste gevallen een directe Poolse tegenhanger. Enkele voorbeelden:

-schap	-stwo
vader-schap	ojco-stwo
partner-schap	partner-stwo
-heid	-(o)ść/-ota
blij-heid	rado-ść
misselijk-heid	mdło-ść
blind-heid	ślepowota

Het proces van het vormen van nieuwe werkwoorden verloopt eveneens parallel. In het Nederlands eindigt de infinitief op (e)n, in het Pools gaat hij op -ć uit. Enkele voorbeelden:

wo(o)n-en	mieszka-ć
sla(a)p-en	spa-ć
doe-n	robi-ć

We kunnen zonder meer de stelling formuleren dat werkwoorden in hun infinitiefvorm herkenbaar zijn voor wie de andere taal leert.

6. SAMENGESTELDE WERKWOORDEN

Interessanter lijkt echter de vraag hoe het proces zich bij samengestelde werkwoorden afspeelt. Met andere woorden: zijn er gelijkenissen vast te stellen als we aan een werkwoordstam in de beide talen voorvoegsels toevoegen (en op deze manier samengestelde werkwoorden vormen) die elkaars pendant zijn? Laten we dit aan de hand van enkele voorbeelden bekijken.

Als we het Nederlandse werkwoord *doen* onder de loep nemen, kunnen we een hele reeks nieuwe werkwoorden krijgen, waaronder ook:

- ♦ aan + doen = aandoen
- ♦ af + doen = afdoen
- ♦ mee + doen = meedoen
- ♦ na + doen = nadoen
- ♦ onder + doen = onderdoen
- ♦ op + doen = opdoen
- ♦ over + doen = overdoen
- ♦ voor + doen = voordoen

Voor het Pools is het werkwoord *stawiać* 'stellen' een goed voorbeeld.

Onderaan een reeks van samengestelde werkwoorden met juist dit werkwoord als de stam:

- ♦ do + stawiać = dostawiać
- ♦ nad + stawiać = nadstawiać
- ♦ od + stawiać = odstawiać
- ♦ pod + stawiać = podstawiać
- ♦ prze + stawiać = przestawiać
- ♦ w + stawiać = wstawiać
- ♦ wy + stawiać = wystawiać
- ♦ za + stawiać = zastawiać

Deze voorbeelden laten zien dat het mechanisme in beide talen hetzelfde is als het om samengestelde vormen gaat. Een werkwoord kan de stam van een ander werkwoord worden, indien het met een voorvoegsel wordt aangevuld. De voorvoegsels tonen een morfologische verwantschap met de in de beide talen aanwezige voorzetsels.

7. SEMANTISCHE EQUIVALENTIE

Interessant is bovendien of deze processen ook op het vlak van de woordbetekenis parallel verlopen. Dat betekent dat het mogelijk moet zijn om als volgt te werk te gaan: als we aan de éne kant een Nederlands werkwoord nemen en van een voorvoegsel voorzien, en aan de andere kant de Poolse semantische tegenhanger van het Nederlandse werkwoord met een Poolse pendant van het Nederlandse voorvoegsel aanvullen — leidt dit dan tot het ontstaan van respectievelijk een Nederlands en een Pools samengesteld werkwoord die ook elkaars semantische equivalenten zijn?

Laten we dit aan de hand van het werkwoord *nemen* (in het Pools: *brać/jąć*) bekijken.³ De eerste kolom bevat het Nederlandse werkwoord *nemen* met een van de voorvoegsels zoals gepresenteerd boven in de tekst. De tweede is een letterlijke vertaling van het Nederlandse voorvoegsel in combinatie met de letterlijke vertaling van *nemen*. De derde kolom bevat een oordeel van de semantische equivalentie

³ De vorm *brać* is gebruikelijker; de vorm *jąć* (in vormen anders dan samengestelde) is historisch gezien ouder en op dit moment al vrij verouderd. Voor de samenstellingen fungeert echter *jąć* als de stam en de basis van samenstellingen.

Nederlands	Pools	semantische equivalentie
aannemen	przyjąć	volledig
overnemen	przejąć	volledig
doornemen	przejąć	nul
opnemen	nabrać/nająć	nul
bijnemen	ująć	gedeeltelijk
meenemen	zabrać (ze sobą)	gedeeltelijk

Het betekenis-equivalent van het Nederlandse *doornemen* is het Poolse *przejąć*. Het voorvoegsel klopt wel, alleen berust de betekenis op een ander stamwoord, te weten een verbogen (en gedeeltelijk verouderde) vorm van het werkwoord *patrzeć* ‘zien’.

Het betekenis-equivalent van het Nederlandse *opnemen* is in het Pools *ująć*. Hier zijn de beide werkwoorden op basis van dezelfde stam gebouwd; wat niet overeenkomt, zijn de voorvoegsels.

Bijnemen in de betekenis van *ująć* wordt alleen in specifieke contexten gebruikt (“Neem deze gegevens bij in je analyse” (‘neem ze ook in aanmerking’)).

De betekenis van *meenemen* is voor een groot deel op de betekenis van *mee* gebaseerd; dus ‘met zich mee’. Dit ‘met zich mee’ zit niet in het voorvoegsel *za-* in het geval van *zabrać*. Pas wanneer we het werkwoord met *ze sobą* aanvullen, krijgt het wel de (in dit geval) gewenste betekenis. Anders staat *zabrać* eerder voor ‘wegnemen’, vooral in een zin waar we zowel lijdend als meewerkend voorwerp hebben. Vergelijk:

- ♦ Zosia zabrała klucze → Zosia heeft de sleutels meegenomen.
- ♦ Zosia zabrała Basi klucze → Zosia heeft de sleutels van Basia weggenomen.

De voorbeelden in de tabel laten zien dat de verhouding voorvoegsel + stam in een confrontatieve aanpak bij een eerste steekproef niet eenduidig te beschrijven is. Het kan zijn dat de combinatie van corresponderende elementen tot een corresponderend resultaat leidt, maar net zo goed kan de vergelijking van elkaars morfologische equivalenten een partiële semantische equivalentie vertonen, het kan ook zo zijn dat we bij een volledige morfologische equivalentie helemaal geen semantische equivalentie hebben.

De steekproef werd op een zeer gering aantal woorden uitgevoerd. Het is beslist te vroeg om definitieve conclusies te formuleren. Een voorlopige conclusie die we ons wel kunnen permitteren, is dat de semantische equivalentie bij de morfologische gelijkheid wel mogelijk, maar bij lange na niet

zeker is. Ondanks deze onzekerheid lijkt dit onderwerp een diepgaand onderzoek waard te zijn. Indien het onderzoekscorpus breder aangesneden is, is er ook een diepere analyse mogelijk. Mocht blijken dat er regelmaat te ontdekken is (misschien zijn sommige prefixen altijd/geregeld elkaars semantische equivalenten, misschien hebben sommige werkwoorden vaak/geregeld/altijd hetzelfde morfologische equivalent dat niet per se ook het semantische equivalent hoeft te zijn), dan zouden de resultaten van het onderzoek eventueel ook voor didactische doeleinden kunnen worden toegepast. Op dit moment is er echter nog geen oordeel over te vellen.

BIBLIOGRAFIE

- Booij, Geert E. & Ariane van Santen. 1998. *Morfologie. De woordenstructuur van het Nederlands*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 1^e druk.
- Grzegorzczkova, Renata. 1979. *Zarys słowotwórstwa polskiego. Słowotwórstwo opisowe*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 3^e herziene druk.
- Haeseryn, Walter, Kirsten Romijn, Guido Geerts, Jaap de Rooij & Maarten C. van den Toorn. 1997. *Algemene Nederlandse Spraakkunst*. Groningen: Martinus Nijhoff & Leuven, Wolters Plantyn. 2 vols. 2^e geheel herziene druk.
- Jadacka, Hanna. 2016. *Kultura języka polskiego. Fleksja, słowotwórstwo, składnia*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1^e druk.

DODAJ PRZEDROSTEK DO CZASOWNIKA – (MIĘDZYJARODOWA) SŁOWOTWÓRCZA KSIĄŻKA KUCHARSKA

Streszczenie

Proces słowotwórczy przypomina gotowanie. Tak jak składniki potraw, formanty słowotwórcze łączą się ze sobą. W zależności od tego, co z czym połączymy, otrzymamy nową jednostkę semantyczną lub fleksyjną. Artykuł poświęcony jest słowotwórstwu w ujęciu konfrontatywnym. W oparciu o wybrany materiał leksykalny bada się, czy procesy słowotwórcze przebiegają równoległe w różnych językach (tutaj mamy do czynienia z językiem germańskim i językiem słowiańskim, a więc przedstawicielami dwóch różnych grup językowych) i czy na podstawie analizy złożenia można przewidzieć formę ekwiwalentu semantycznego w innym języku. Niniejsze studium jest badaniem pilotażowym, a więc nie zawiera jeszcze daleko idących i podbudowanych wniosków dotyczących ekwiwalencji semantycznej poszczególnych członów wyrazu złożonego w różnych językach. Natomiast tezy o możliwości takiej ekwiwalencji zdecydowanie nie można wykluczyć.

Słowa kluczowe: słowotwórstwo; badanie konfrontatywne; polski; niderlandzki; formy złożone; ekwiwalent morfologiczny; ekwiwalent semantyczny.

ADD A PREFIX TO YOUR VERB:
AN (INTERNATIONAL) COOKING BOOK OF WORD FORMATION

S u m m a r y

The word-formation process is like cooking. Like the ingredients of dishes, word-formation affixes blend together. Depending on what we blend with what, we will obtain a new semantic or inflectional unit. This paper is devoted to word-formation from a comparative perspective. On the basis of the selected lexical material, the author examines whether word-formation processes occur in a parallel way in various languages (in this paper we are dealing with one Germanic and one Slavonic language, thus representatives of two different language groups) and whether — on the basis of the compound analysis — it is possible to predict the form of a semantic equivalent in the other language. As this study is a pilot study, it doesn't contain far-reaching and completely underpinned applications for the semantic equivalence of individual members of compound words in different languages. Nevertheless, the possibility of such equivalences cannot be excluded definitely.

Key words: word formation; comparative study; Polish; Dutch; complex forms; morphological equivalent; semantic equivalent.